

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ДУБРОВА ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 373.3.015.3

**ФОРМУВАННЯ ОСНОВ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ
У ДІТЕЙ 5–7 РОКІВ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО
КОМПЛЕКСУ „ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД –
ПОЧАТКОВА ШКОЛА”**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Умань – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання Національної Академії педагогічних наук України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Кравченко Тамара Володимирівна,
Інститут проблем виховання
НАПН України,
головний науковий співробітник
лабораторії сімейного виховання.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Кузь Володимир Григорович,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
завідувач кафедри дошкільної
педагогіки та психології;

кандидат педагогічних наук
Стаднік Надія Вікторівна,
Педагогічний інститут Київського
університету імені Бориса Грінченка,
доцент кафедри початкової освіти і
методик природничо-математичних
дисциплін.

Захист дисертації відбудеться „27” лютого 2014 р. о 9⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 74.053.01 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за адресою: 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини за адресою: 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2.

Автореферат розіслано „24” січня 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Коляда

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Серед чинників розвитку особистості провідне місце належить спілкуванню, яке є об'єктивною необхідністю існування суспільства і людини в ньому. Адже природа людини інтерактивна за своєю сутністю, тобто саме у спілкуванні з подібними собі індивід вибудовує соціальні зв'язки та суспільні відносини. Будучи специфічним способом відносин, буття індивіда через взаємозв'язки з іншими людьми, що ґрунтуються на обміні інформацією, соціально-психологічних контактах, спілкування передбачає вибір адекватних конкретній ситуації способів впливу на співрозмовника, відповідної реакції на його слова та дії.

Успішність реалізації покладених на спілкування завдань і функцій значною мірою зумовлюється рівнем сформованості його культури – організації мовленнєвих засобів, яка передбачає дотримання етичних норм, дає змогу найбільш ефективно досягати поставленої мети.

На важливості спілкування для формування і розвитку дітей 5–7 років наголошується в законах України „Про дошкільну освіту” та „Про загальну середню освіту”, Концепції розвитку дошкільної освіти на 2010–2016 рр., Базовому компоненті дошкільної освіти, програмі „Дитина в дошкільні роки”, Державному стандарті загальної початкової освіти та ін.

Проблемі спілкування, визначенню його найважливіших характеристик, трактуванню категорії „культура спілкування” присвятили свої праці О. Бодальов, О. Кульчицька, О. Леонтєв, О. Малахова, А. Мудрик, С. Петеріна, Л. Петровська, В. Семиченко, Ф. Хміль та інші.

Особливим періодом, що створює сприятливі можливості для формування культури спілкування зростаючої особистості, є вік 5–7 років, тобто час переходу від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку. У цей час спілкування постає основним засобом обміну інтелектуальними і моральними цінностями між дітьми, найбільш природного, невимушеного налагодження міжособистісних відносин, важливим джерелом розвитку емоційної сфери, орієнтиром для самооцінки і самовираження. Підтвердження цієї думки знаходимо у працях Н. Богуславської, О. Казарцевої, М. Лісіної, Н. Стаднік, З. Смелкової, О. Смирнової, Ю. Соловійова, О. Чернишова, Л. Шипициної та інших, які зазначають, що протягом цього періоду в дітей формуються позаситуативно-особистісна форма спілкування з дорослими та однолітками, більшого усвідомлення набувають уявлення про етичні стереотипи міжособистісної взаємодії, спостерігається активне прагнення до її реалізації у відносинах з іншими. Це має велике значення для успішного переходу від дошкільного дитинства до початкової школи.

Найбільш сприятливі обставини для такого переходу створюються в умовах навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”, який забезпечує безперервність освітнього і виховного простору дошкільників і молодших школярів, сприяє цілісному особистісному розвитку кожної дитини завдяки створенню середовища для соціальної та культурної життєдіяльності дитини, її розвитку, виховання, реалізації різних видів потреб, у тому числі й потреби у спілкуванні (В. Кузь, І. Рогальська-Яблонська, О. Чепка, Н. Фоломєєва та інші).

Разом із тим, з огляду на багатоаспектність проблема формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років потребує додаткового поглибленого вивчення, що дасть змогу усунути наявні *суперечностей* між:

– об’єктивною суспільною та особистісною важливістю формування культури спілкування у дітей 5–7 років і браком науково обґрунтованих стратегій реалізації цього процесу;

– широкими можливостями, закладеними у діяльності навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”, для формування культури спілкування у дітей 5–7 років та недостатньою увагою до цього питання з боку вихователів і вчителів початкової школи, які працюють у цих закладах;

– необхідністю проведення систематичної цілеспрямованої виховної роботи з дітьми 5–7 років щодо формування у них основ культури спілкування та відсутністю відповідного змістового та організаційно-методичного забезпечення для педагогічних працівників навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”.

Актуальність і недостатня розробленість означеної проблеми, її теоретична і практична значущість, виявлені суперечності зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – «**Формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років в умовах навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”**».

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою науково-дослідної теми лабораторії сімейного виховання Інституту проблем виховання НАПН України „Соціально-педагогічні умови профілактики насильства над дитиною в різних типах сімей” (державний номер реєстрації 0108U000305). Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 12 від 25 грудня 2008 р.) та узгоджена із рішенням Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 26 травня 2009 р.).

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу наукової літератури обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років в умовах навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років в умовах навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” відбуватиметься ефективніше за таких педагогічних умов: підготовки вихователів дошкільної ланки та вчителів 1-х класів, які працюють у навчально-виховному комплексі, до формування у дітей та учнів-першокласників основ культури спілкування, застосування у відносинах з дітьми діалогічного стилю спілкування; дотримання наступності в організації виховної роботи зі старшими дошкільниками та учнями-першокласниками, її змісті, формах і методах з метою розширення і поглиблення їхніх знань, цінностей і комунікативних умінь під час переходу від дошкільної ланки до шкільної; підвищення педагогічної культури батьків як активних учасників формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років.

Відповідно до мети і гіпотези було визначено **задачі дослідження**:

1. Проаналізувати стан розробленості проблеми у психолого-педагогічній літературі.

2. Розкрити зміст й уточнити сутність поняття „культура спілкування” стосовно дітей 5–7 років.

3. Визначити структурні компоненти культури спілкування, критерії, показники та виявити рівні сформованості основ культури спілкування у дітей 5–7 років.

4. Обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років в умовах навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”.

Об’єкт дослідження – формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років в умовах навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”.

Для вирішення визначених задач використовувався комплекс взаємопов’язаних **методів дослідження**:

– *теоретичні* – аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури для визначення об’єкта, предмета, мети та задач дослідження, уточнення сутності поняття „основи культури спілкування”; синтез, порівняння, систематизація, узагальнення теоретичних та емпіричних даних для розроблення основних підходів до організації виховної роботи з дітьми 5–7 років в умовах навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”, обґрунтування педагогічних умов формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років в умовах навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”;

– *емпіричні* – діагностування (опитування, анкетування, бесіди, пряме та опосередковане спостереження, розв’язання проблемних ситуацій), педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) для виявлення рівнів сформованості у дітей 5–7 років основ культури спілкування, доведення доцільності розроблених педагогічних умов формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років в умовах навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”;

– *статистичні* – математичного обчислення для оцінювання стану досліджуваної проблеми та експериментального підтвердження ефективності створених педагогічних умов формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років в умовах навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

– *вперше* обґрунтовано педагогічні умови формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років в умовах навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” (підготовка вихователів дошкільної ланки та вчителів 1-х класів, які працюють у навчально-виховному комплексі, до формування у дітей та учнів-першокласників основ культури

спілкування, застосування у відносинах з дітьми діалогічного стилю спілкування; дотримання наступності в організації виховної роботи зі старшими дошкільниками та учнями-першокласниками, її змісті, формах і методах з метою розширення і поглиблення їхніх знань, цінностей і комунікативних умінь під час переходу від дошкільної ланки до шкільної; підвищення педагогічної культури батьків як активних учасників формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років); визначено структурні компоненти (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий), критерії (знання та уявлення дітей про етичні норми, правила, яких треба дотримуватися під час спілкування в різних ситуаціях; емоційне ставлення дітей до спілкування з іншими людьми; вміння дотримуватися етичних норм, виражати адекватне емоційне ставлення до них і до самого процесу спілкування), показники (знання слів привітання, прощання, подяки, вибачення, прохання, звернення та відмови; знання способів застосовувати етичні норми у процесі спілкування; характер ставлення до самого акту спілкування; прагнення здійснювати спілкування на засадах етичних норм; вміння застосовувати вербальні й невербальні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях; вміння слухати і чути співрозмовника; вміння адекватно реагувати на інформацію, що надходить від співрозмовника, на його вербальні та невербальні дії) і рівні (високий, середній, низький) сформованості основ культури спілкування дітей 5–7 років;

уточнено сутність поняття „культура спілкування” як складного особистісного утворення, що охоплює знання етичних норм і правил міжособистісної взаємодії та спілкування, позитивне емоційне ставлення до цих процесів і вміння їх самостійно конструктивно реалізовувати;

подальшого розвитку набули зміст, форми і методи виховання старших дошкільників і молодших школярів в умовах навчально-виховного комплексу.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні та впровадженні методик педагогічного діагностування сформованості основ культури спілкування дітей 5–7 років; змісту, форм і методів організації та здійснення виховної роботи в навчально-виховному комплексі „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”, спрямованої на формування у дошкільників і молодших школярів основ культури спілкування (програми „Формування основ культури спілкування у старших дошкільників” і „Формування основ культури спілкування у першокласників”), програми підвищення педагогічної культури батьків як активних учасників формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років.

Матеріали та висновки дослідження можуть бути використані у курсах вищих педагогічних навчальних закладів „Дошкільна педагогіка”, „Теорія і методика виховання”, у розробленні програм з організаційно-методичного забезпечення виховної діяльності у навчально-виховних комплексах, дошкільних навчальних закладах та початкових класах загальноосвітніх шкіл, а також у системі післядипломної педагогічної освіти.

Наукові результати і висновки *впроваджено* у навчально-виховний процес Новоолександрівського НВК „Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – дитячий садок” (довідка № 96 від 17.06.2013 р.), Бойківського НВК „Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – дитячий садок” (довідка № 88 від 18.06.2013 р.), Згурівського НВК

„Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – дитячий садок” Київської області (довідка № 44 від 18.06.2013 р.), НВК „Спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад І–ІІІ ступенів № 26 – дошкільний навчальний заклад – дитячий юнацький центр „Зорецвіт” Кіровоградської міської ради Кіровоградської області (довідка № 1168 від 25.11.2013 р.), НВК „Кіровоградський колегіум – спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад І–ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад – центр естетичного виховання” Кіровоградської міської ради Кіровоградської області (довідка № 722 від 22.11.2013 р.), Комунального закладу «Навчально-виховне об’єднання „Загальноосвітній навчальний заклад І–ІІІ ступенів № 1 – дитячий юнацький центр „Перлинка” Кіровоградської міської ради Кіровоградської області (довідка № 617 від 25.11.2013 р.), ДНЗ (ясла-садок) № 37 „Ластівка” м. Кіровограда (довідка № 84 від 25.11.2013 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – „Проблеми та перспективи вищої школи” (Кіровоград, 2007), «Направлення розвитку виховання в контексте реалізації ініціативи „Наша нова школа”» (Москва, 2013); *всеукраїнських* – „Актуальні проблеми і перспективи розвитку вищої освіти в Україні” (Кіровоград, 2005, 2006, 2008), „Виховання та розвиток дітей у прийомних сім’ях” (Кіровоград, 2007), „Цінності особистості у контексті викликів сучасності” (Київ, 2009), „Виховання особистості: погляд крізь духовність” (Київ, 2010), „Виховання дітей та учнівської молоді в соціокультурному просторі сучасних освітніх закладів” (Київ, 2011), „Особистість у просторі виховних проєктів” (Київ, 2012); звітних конференціях Інституту проблем виховання НАПН України (2009–2013), засіданнях лабораторії сімейного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (2009–2012).

Публікації. Основні положення й результати дослідження викладено у 18 одноосібних публікаціях, з яких 7 відображають основні наукові результати, 8 – апробаційного характеру, 3 – додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (235 найменувань, з них 6 – іноземною мовою), 7 додатків на 15 сторінках. Загальний обсяг роботи – 236 сторінок, із них 197 сторінок основного тесту. Робота містить 13 таблиць, 18 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, задачі, об’єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про впровадження й апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – „*Формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років як психолого-педагогічна проблема*” – проаналізовано стан дослідженості проблеми, розкрито сутність поняття „культура спілкування”, представлено зміст, методiku і результати констатувального етапу експерименту.

Встановлено, що спілкуванню належить провідне місце серед чинників розвитку особистості. Саме в процесі спілкування в людини формується ставлення до самої себе та орієнтація на перетворення себе, вона осягає сенс свого буття, свою самоцінність і значущість (Л. Виготський), відбувається її адаптація до найближчого оточення, зміцнюються соціальні зв'язки загалом (А. Асмолов).

У психологічній теорії визначилося кілька підходів до розгляду сутності спілкування. Перший з них наголошує на спілкуванні як формі, виді спільної діяльності людей, яке є вторинним щодо діяльності, підпорядковується їй. Будучи обов'язковим елементом будь-якої діяльності, спілкування забезпечує пізнання її суб'єктами дійсності, формування в них емоційного відгуку на цю дійсність, виявлення, базованої на цьому пізнанні та емоційному ставленні, поведінки в цій дійсності (Г. Андреева, Є. Ісаєв, В. Слободчиков).

Представники другого підходу (О. Добрович) розмежовують спілкування (обмін інформацією між учасниками) та діяльність (специфічний вид активності), розмежовуючи їх як окремі, але пов'язані між собою аспекти життєдіяльності людини.

Має місце погляд на спілкування (М. Бобньова, Н. Бордовська, А. Реан, С. Розум) як на самостійну категорію, яка має самоцінність і є не лише засобом, а й метою. За цього підходу наголошується на такій важливій характеристиці спілкування, як суб'єкт-суб'єктний взаємозв'язок між його учасниками, тоді як діяльність може відбуватися за суб'єкт-об'єктною моделлю.

З'ясовано, що культура спілкування – явище багатопланове, яке передбачає наявність розвиненого мислення, володіння мовними і позамовними знаннями, вміннями, що забезпечують логічність, експресивність, стилістичну адекватність мови, нормативне та виразне використання невербальних засобів комунікації (О. Бодальов, О. Даниленко, О. Кульчицька, М. Ночевник, С. Петерина, В. Семиченко, Ф. Хміль, В. Шеломенцев). Культура спілкування регулюється ustalеними у певному суспільстві формальними нормами та етикетом як сукупністю правил поведінки, що стосуються зовнішнього прояву міжособистісних відносин і передбачає вміння передавати свої думки, почуття, емоції іншим людям, не лише говорити, а й слухати, виявляти доброзичливість, співчуття, ввічливість, тактовність, емпатію.

З'ясовано, що період 5–7 років є сприятливим для формування у дитини основ культури спілкування. Це зумовлено гнучкістю її психіки (Л. Виготський, С. Рубінштейн), високою емоційною чутливістю (О. Запорожець), інтересом до моральних норм і розвитком моральних почуттів (В. Мухіна, О. Габуєва), появою етичних інстанцій (Д. Ельконін, О. Кононко, Т. Поніманська), становленням потреби у спілкуванні, розширенням його довільної сфери (Ю. Змановський, Т. Піроженко).

Виявлено, що педагогічна ефективність навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” полягає у забезпеченні інтеграції виховних впливів дошкільної і початкової освіти, узгодженні форм, методів і засобів виховної роботи, розширенні і збагаченні відносин між вихованцями, реалізацією педагогічного процесу на засадах дошкільної і шкільної

педагогіки за конкретних умов спільного виховання в одному колективі школярів і дошкільників, що складають різновікову групу (В. Кузь, Т. Люріна, І. Рогальська-Яблонська, Д. Струннікова, В. Тулуман, С. Уфімцева, Н. Фоломєєва, О. Чепка).

Ми розглядаємо культуру спілкування як складне особистісне утворення, що охоплює знання етичних норм і правил міжособистісної взаємодії та спілкування, позитивне емоційне ставлення до цих процесів і вміння до них самостійно конструктивно долучатися, бути їх учасниками. Зважаючи на те, що експериментальною роботою були охоплені діти 5–7 років, ми вважали за доцільне вести мову про основи культури спілкування.

З-поміж характерологічних якостей особистості, які уособлюють внутрішній зміст основ культури спілкування дітей 5–7 років, визначено такі, як: ввічливість (знання і використання ввічливих слів), уміння володіти емоціями та адекватно реагувати на емоційні стани іншого, передавати свої емоції (вербальними і невербальними засобами), не лише слухати, а й чути співрозмовника, доброзичливість (добре та дружелюбне ставлення до оточення, вміння поступатися, жертвувати своїми інтересами і бажаннями заради інтересів і бажань іншого), товариськість (орієнтація на спілкування, бажання долучатися до нього, вміння коректно поводитися у будь-яких ситуаціях спілкування, виявляти зацікавленість).

Структурними компонентами культури спілкування визначено: *когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий*.

Розроблені критерії сформованості основ культури спілкування (знання та уявлення дітей про етичні норми – правила, яких треба дотримуватися під час спілкування в різних ситуаціях; їх емоційне ставлення до спілкування з іншими людьми; вміння дотримуватися етичних норм, виражати адекватне емоційне ставлення до них і до самого процесу спілкування), показниками яких обрали: знання слів привітання, прощання, подяки, вибачення, прохання, звернення та відмови; знання способів дотримання етичних норм у процесі спілкування; характер ставлення до самого акту спілкування; прагнення здійснювати спілкування на засадах етичних норм; уміння застосовувати вербальні і невербальні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях; уміння слухати і чути співрозмовника; вміння адекватно реагувати на інформацію, що надходить від співрозмовника, на його вербальні та невербальні дії.

Констатувальним етапом експерименту були охоплені діти 5–7 років Новоолександрівського НВК „Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – дитячий садок” (довідка № 96 від 17.06.2013 р.), НВК „Спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад І–ІІІ ступенів № 26 – дошкільний навчальний заклад – дитячий юнацький центр „Зорецвіт” Кіровоградської міської ради Кіровоградської області, НВК „Кіровоградський колегіум – спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад І–ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад – центр естетичного виховання” Кіровоградської міської ради Кіровоградської області, ДНЗ (ясла-садок) № 37 „Ластівка” м. Кіровограда, ЗОШ І–ІІІ ступеня № 1 м. Кіровограда; загалом 140 дітей 5–6 років та 143 дитини 6–7 років, 12 вихователів і 18 учителів початкової школи.

Констатувальний етап експерименту проводився за допомогою комплексу діагностичних методів: опитування (усне, письмове), бесіди, обговорення і

програвання ситуацій спілкування, моделювання ситуацій і програвання діалогів, педагогічні спостереження.

Схарактеризовано рівні сформованості основ культури спілкування дітей 5–7 років.

Високий рівень. Дитина має ґрунтовні знання щодо слів привітання, подяки, вибачення, прохання, звернення та відмови, уявлення про способи застосування етичних норм у процесі спілкування; виявляє свідоме позитивне ставлення до самого акту спілкування, прагнення здійснювати останнє на засадах етичних норм; постійно і самостійно застосовує вербальні та невербальні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях, уміє слухати і чути співрозмовника, адекватно реагує на інформацію, що надходить від нього.

Середній рівень. Дитина має несистематизовані знання щодо слів привітання, подяки, вибачення, прохання, звернення та відмови, поверхові уявлення про способи застосування етичних норм у процесі спілкування; загалом виявляє позитивне ставлення до самого акту спілкування, прагнення спілкуватися на засадах етичних норм; несистематично застосовує вербальні та невербальні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях, часто потребує зовнішнього контролю, уміння слухати і чути співрозмовника має ситуативний характер, загалом адекватно реагує на інформацію, що надходить від нього.

Низький рівень. Дитина має фрагментарні знання щодо слів привітання, подяки, вибачення, прохання, звернення та відмови, помилкові уявлення про способи застосування етичних норм у процесі спілкування або їх відсутність; виявляє індивідуальне або негативне ставлення до самого акту спілкування, не прагне спілкуватися на засадах етичних норм; ситуативно застосовує вербальні та невербальні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях, постійно потребує зовнішнього контролю, не вміє слухати і чути співрозмовника, може неадекватно реагувати на інформацію, що надходить від нього.

За результатами констатувального етапу експерименту встановлено, що високий рівень сформованості основ культури спілкування виявило 9,4 % дітей 5–7 років, середній рівень – 48,2 %, низький рівень – 42,4 % дітей 5–7 років. Водночас спостерігається зниження високого і середнього рівнів сформованості основ культури спілкування після переходу дітей з дошкільного навчального закладу до початкової школи.

З'ясовано, що вихователі дошкільних закладів і вчителі початкової школи не надають належної уваги формуванню основ культури спілкування у дітей 5–7 років, бракує наступності у змісті, формах і методах виховної роботи, що утруднює перенесення здобутих дитиною знань, цінностей і моделей поведінки в нові умови; спостерігається ігнорування педагогічними працівниками ролі сім'ї у формуванні основ культури спілкування у дітей 5–7 років.

У другому розділі – **„Педагогічні умови формування у дітей 5–7 років основ культури спілкування у навчально-виховному комплексі „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”** – обґрунтовано педагогічні умови формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років у навчально-виховному комплексі „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”, розкрито зміст і методику

формувального етапу експерименту наведено результати дослідно-експериментальної роботи.

Розроблено педагогічні умови формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років у навчально-виховному комплексі „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”, якими вважаємо:

- підготовку вихователів дошкільної ланки та вчителів 1-х класів, які працюють у навчально-виховному комплексі, до формування в дітей та учнів-першокласників основ культури спілкування, застосування у відносинах з дітьми діалогічного стилю спілкування;

- дотримання наступності в організації виховної роботи зі старшими дошкільниками та учнями-першокласниками, її змісті, формах і методах з метою забезпечення розширення і поглиблення їхніх знань, цінностей і комунікативних умінь під час переходу від дошкільної ланки до шкільної;

- підвищення педагогічної культури батьків як активних учасників формування основ культури спілкування.

Для проведення формувального етапу експерименту були визначені експериментальна (Новоолександрівський НВК „Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – дитячий садок” (довідка № 96 від 17.06.2013 р.), НВК „Спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад І–ІІІ ступенів № 26 – дошкільний навчальний заклад – дитячий юнацький центр „Зорецвіт” Кіровоградської міської ради Кіровоградської області), і контрольна (НВК „Кіровоградський колегіум – спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад І–ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад – центр естетичного виховання” Кіровоградської міської ради Кіровоградської області) групи. ЕГ охоплювала 94 дитини 5–7 років (46 старших дошкільників і 48 першокласників), КГ – 91 дитина 5–7 років (47 старших дошкільників і 44 першокласники).

Підготовка вихователів дошкільної ланки та вчителів 1-х класів, які працюють у навчально-виховному комплексі, до формування в дітей та учнів-першокласників основ культури спілкування, застосування у відносинах з дітьми діалогічного стилю спілкування відбувалася шляхом запровадження семінару „Підготовка педагога до формування в дітей 5–7 років основ культури спілкування”, зміст якого спрямовувався на опрацювання тематики, пов’язаної з розкриттям сутності культури, критеріями і методами оцінювання сформованості у старших дошкільників та учнів 1-го класу основ культури спілкування, усвідомленням того, що спілкування педагога є для дітей зразком для наслідування; ознайомленням із змістом, формами і методами організації виховної роботи з формування у дітей означеного віку основ культури спілкування. Робота передбачала не лише опрацювання теоретичних аспектів порушеної проблеми, а й залучення педагогів до обговорення запропонованих питань, виконання відповідних практичних завдань, серед яких важливе місце належало проведенню цілеспрямованих спостережень.

Ці спостереження, суть яких фіксувалася у спеціальних „Щоденниках спостережень”, використовувалися з триединою метою: зібрати необхідну інформацію щодо сформованості основ культури спілкування у дітей 5–7 років; активізувати педагогів до обговорення одержаних фактів, стимулювати їхню зацікавленість запропонованою дослідно-експериментальною роботою, спонукати

до винайдення способів подолати наявні недоліки або підтримати позитивні якості, зокрема й після переходу дитини з дошкільної ланки до шкільної; моніторинг ефективності запровадженого змісту, форм і методів формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років.

У педагогіці наступність між окремими освітніми ланками визначається як подальший розвиток на наступних ступенях освіти того прогресивного та раціонального, що не було досягнуто в розвитку особистості на попередніх ланках. Як педагогічний феномен, наступність має складну структуру, в якій можна виділити провідні напрями – наступність у навчанні і вихованні та їх складові: наступність у змісті, методах, формах, засобах, а також у педагогічних вимогах. Головна функція наступності у галузі виховання полягає в тому, що вона оптимізує, підвищує ефективність усіх виховних процесів. Наступність припускає вдосконалення нинішнього і зумовлює програмування майбутнього з опертям на минуле, забезпечує подальший розвиток усього прогресивного і конструктивного на основі досягнутих результатів. Тому наступності властиві динаміка, логіка, послідовність, керованість.

У навчально-виховному комплексі „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” створюються сприятливі умови для реалізації принципу наступності у вихованні особистості загалом і формуванні в неї основ культури спілкування зокрема.

Дотримання наступності в організації виховної роботи зі старшими дошкільниками та учнями-першокласниками, її змісті, формах і методах з метою забезпечити розширення і поглиблення їхніх знань, цінностей і комунікативних умінь під час переходу від дошкільної ланки до шкільної забезпечувалося за допомогою змісту розроблених нами програм „Формування основ культури спілкування у старших дошкільників” і „Формування основ культури спілкування у першокласників”. Кожна програма складалася з 11 однакових тем, зміст яких, форми і методи впровадження добиралися за логікою наступності.

Виховна робота з дітьми 5–7 років спрямовувалася на: формування у них уявлення про місце спілкування в житті людини, важливість культурної поведінки під час спілкування з оточенням; вивчення та закріплення слів подяки і вибачення, мовних і немовних способів вітання та прощання, форм звертання до дорослих і однолітків, знайомих і незнайомих людей, навчання застосовувати вербальні (ввічливі слова, фрази) і невербальні (мова жестів, міміка) засоби спілкування й адекватно реагувати на слова співрозмовника; ознайомлення з різними емоціями, навчати розуміти свої емоції та розпізнавати емоції інших людей; розвиток умінь вербально та невербально виражати емоції; виховання доброзичливого, чуйного ставлення до оточення, вміння співпереживати та співчувати йому; розвиток уміння слухати й чути співрозмовника; формування позитивного ставлення до процесу спілкування, бажання спілкуватися.

Формами виховної роботи ми обрали фронтальну, групову та індивідуальну. У процесі реалізації групової форми час від часу практикувалося створення груп змішаного типу (старші дошкільники і молодші школярі), що позитивно позначалося на оволодінні дітьми 5–7 років основами культури спілкування.

Досягненню мети виховної роботи сприяло використання таких методів, як: бесіди, читання казок, віршів, оповідань, перегляд відеороликів, мультфільмів, ігрові вправи („Перетворення зла на добро”, „Тренуємо емоції”, „Дзеркало”, „Емоції”, „Прощай”, „Знайомство”, „Здрастуй!”, „Про що спитати під час зустрічі”, „Розкажу про себе більше”, „Будь ласка”, „Побажання”, „Комплімент”), інсценізації („Як друзі ведмедика провчили”), обговорення проблемних ситуацій, моделювання та програвання ситуацій, „творення” казок („Білочка запросила гостей”, „Про першокласника Сашка”, „Мандри веселого песика”, „Мандри доброго Кота”), сюжетні розповіді дітей („Поганий настрій” / „Чудовий настрій”), рольові ігри („Ми прийшли до дитячого садка”, „До побачення дитячий садок”, „Школа”, „Магазин”, „У гостях”), обговорення прислів'їв та приказок.

Просвітницьку роботу з батьками (програма „Навчаємося спілкування з дитиною”) орієнтували на ознайомлення з метою, змістом і методами виховної роботи з дітьми, спрямованої на формування в них основ культури спілкування, навчання їх способів адекватно спілкуватися з дитиною. Вирішенню цих завдань допомагали такі форми і методи, як: бесіди („Культура спілкування: сутність поняття і складові”, „Основні правила поведінки і спілкування батьків з дітьми”, „Дорослий – приклад для наслідування”); педагогічні читання (читання та обговорення вірша „Окрадене дитинство” Г. Кочкодан, „Історії для натхнення”, української народної казки „Хто найкращий майстер на землі”, вірша „Молитва за батьків” А. Гнатишак, педагогічного етюдю Л. Калуської „Гіркі сльози матері”); круглі столи („Давайте міркувати!”, „Виховуємо дитину правильно”); тренінги („Чи вміємо ми спілкуватися з дитиною”, „Чи вміємо ми слухати і чути дитину”, „Способи ефективного спілкування з дитиною”), під час яких виконувалися вправи („Не так”, „Обійми”, „+” і „-”, „Як звертатися до дитини”), міні-бесіда „Активне слухання”, тест „Уміння слухати”, рольова ситуаційна гра „Коло”; розігрувалися та обговорювалися життєві ситуації; батьківські збори, диспути, дискусії, групові та індивідуальні тематичні консультації, „домашні завдання”; День ввічливості, День відчинених дверей. Крім цього, батьків залучали до виховної роботи, яка проводилася з дітьми 5–7 років з формування у них основ культури спілкування (свята, виставки, змагання, виховні години).

Проведення контрольних зрізів дало змогу виявити позитивну динаміку рівнів сформованості основ культури спілкування дітей 5–7 років, яка простежувалася в експериментальній групі від початку і до завершення формувального етапу експерименту. Загальна динаміка рівнів сформованості основ культури спілкування дітей 5–7 років експериментальної групи від початку формувального етапу експерименту до його завершення становила: старші дошкільники: високий рівень – $31,4 - 11,2 = + 20,2$, середній рівень – $54,7 - 48,4 = + 6,3$, низький рівень – $13,9 - 40,8 = - 26,5$; молодші школярі: високий рівень – $32,3 - 10,2 = + 22,1$, середній рівень – $54,6 - 49,0 = - 5,6$, низький – $13,1 - 40,8 = - 27,7$.

У контрольній групі суттєвих позитивних змін у рівнях сформованості в дітей 5–7 років основі культури спілкування не спостерігалось. Загальна динаміка рівнів сформованості основ культури спілкування дітей 5–7 років контрольної групи від початку формувального етапу експерименту до його завершення становила: старші дошкільники: високий рівень – $15,3 - 11,2 = + 4,1$, середній рівень – $47,9 - 48,7 = - 0,8$,

низький рівень – $36,8 - 40,0 = - 3,2$; молодші школярі – $9,9 - 10,2 = - 0,3$, середній рівень – $48,1 - 48,7 = - 0,6$, низький рівень – $42,0 - 41,1 = + 0,9$.

Загальна динаміка рівнів сформованості основ культури спілкування дітей 5–7 років контрольної та експериментальної груп подана в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні сформованості основ культури спілкування дітей 5–7 років контрольної та експериментальної груп до і після завершення формувального етапу експерименту, %

Рівні	До експерименту		Після експерименту		Динаміка	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	10,7	10,7	12,6	31,9	+ 1,9	+ 21,1
Середній	48,7	48,7	48,0	43,5	- 0,7	- 5,2
Низький	40,6	40,6	39,4	24,6	- 1,2	- 16,0

Отже, розроблені та апробовані нами педагогічні умови формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років в умовах навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” довели свою ефективність. Результати проведеного дослідження свідчать, що поставленої мети досягнуто, гіпотеза підтверджена, задачі виконано, що дає можливість зробити висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і обґрунтовано новий підхід до вирішення важливого й актуального завдання, що виявляється в обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років в умовах навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”.

1. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що спілкуванню належить провідне місце серед чинників розвитку особистості, адже у спілкуванні й через спілкування людина виявляє себе як особистість, осягає сенс свого буття, свою самоцінність і значущість. У психологічній науці дістали трактування різні підходи до розгляду сутності спілкування. Воно розглядається як форма спільної діяльності людей (спілкування виступає вторинним щодо діяльності, підпорядковується їй), спілкування та діяльності розглядаються як окремі, але пов’язані між собою аспекти життєдіяльності людини, як самостійні категорії, які мають самоцінність і є не лише засобами, а й метою (кожний з партнерів є активним суб’єктом процесу спілкування).

З’ясовано, що навчально-виховний комплекс – це навчальний заклад, який забезпечує реалізацію права дітей на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти. Педагогічна ефективність комплексу „дитячий садок – школа” полягає в тому, що тут створено сприятливі умови для інтеграції виховних можливостей дошкільної ланки освіти та початкової школи, забезпечується наступність між ними.

2. Встановлено наявність тісного зв’язку культури спілкування з культурою поведінки, вмінням людини передавати свої думки, почуття, емоції іншим людям,

не лише говорити, а й слухати, виявляти доброзичливість, співчуття, ввічливість, тактовність, емпатію. Культура спілкування регулюється ustalеними в певному суспільстві формальними нормами та етикетом як сукупністю правил поведінки, що стосуються зовнішнього вияву міжособистісних відносин.

Уточнено сутність поняття „культура спілкування” як складного особистісного утворення, що охоплює знання етичних норм і правил міжособистісної взаємодії та спілкування, позитивне емоційне ставлення до цих процесів і вміння їх самостійно конструктивно реалізовувати.

3. Визначено структурні компоненти культури спілкування (когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий), критерії (знання та уявлення дітей про етичні норми – правила, яких треба дотримуватися під час спілкування в різних ситуаціях; емоційне ставлення дітей до спілкування з іншими людьми; вміння дотримуватися етичних норм, виражати адекватне емоційне ставлення до них і до самого процесу спілкування), показники (знання слів привітання, прощання, подяки, вибачення, прохання, звернення та відмови; знання способів застосування етичних норм у процесі спілкування; характер ставлення до самого акту спілкування; прагнення здійснювати спілкування на засадах етичних норм; уміння застосовувати вербальні і невербальні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях; уміння слухати і чути співрозмовника; вміння адекватно реагувати на інформацію, що надходить від співрозмовника, на його вербальні та невербальні дії) та рівні сформованості основ культури спілкування у дітей 5–7 років (високий, середній, низький).

За результатами констатувального етапу дослідження встановлено, що високий рівень сформованості основ культури спілкування продемонстрували 9,4 % дітей 5–7 років, середній – 48,2 %, низький рівень – 42,4 %.

4. Обґрунтовано педагогічні умови формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років: підготовка вихователів дошкільної ланки та вчителів 1-х класів, які працюють у навчально-виховному комплексі, до формування в дітей та учнів-першокласників основ культури спілкування, застосування у відносинах з дітьми діалогічного стилю спілкування; дотримання наступності в організації виховної роботи із старшими дошкільниками та учнями-першокласниками, її змісті, формах і методах з метою забезпечити розширення і поглиблення знань, цінностей і комунікативних умінь при переході від дошкільної ланки до шкільної; підвищення педагогічної культури батьків як активних учасників роботи педагогів з формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років.

Підготовка педагогів навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” відбувалася в рамках розробленої нами програми семінару „Підготовка педагога до формування в дітей 5–7 років основ культури спілкування”.

Формами і методами, які довели свою ефективність у роботі з педагогами, виявилися бесіди, групова робота, виконання творчих завдань, ведення „Щоденника спостережень”.

Реалізація принципу наступності забезпечувалася за допомогою розробки і запровадження взаємопов’язаних і взаємозумовлених наскрізних програм для проведення виховної роботи з дітьми 5–7 років „Формування основ культури

спілкування у старших дошкільників” і „Формування основ культури спілкування у першокласників”.

Найбільш ефективними формами і методами виховної роботи виявилися: наочні методи (відеоролики, мультфільми, фотографії, плакати); словесні методи (бесіди – етична, вступна, підсумкова; читання (слухання) творів художньої літератури – оповідань, казок, віршів; обговорення прислів'їв та приказок; вивчення скоромовок); практичні методи (ігри, ігрові вправи, розв'язання проблемних ситуацій, малювання, співи, інсценування, моделювання та програвання ситуацій спілкування, розповіді дітей, складання казок, створення колажів).

Підвищення педагогічної культури батьків забезпечувалося шляхом роботи за програмою „Навчаємося спілкування з дитиною”. Основними формами роботи, які довели свою ефективність, виявилися: тематичні батьківські збори, педагогічні читання, тренінгові заняття, індивідуальні та групові тематичні консультації, виконання батьками „домашніх завдань”, залучення їх до участі у виховній роботі навчально-методичного комплексу.

Загальна динаміка рівнів сформованості основ культури спілкування дітей 5–7 років експериментальної групи від початку формувального етапу експерименту до його завершення засвідчила помітне збільшення кількості старших дошкільників і молодших школярів, які належали до високого і середнього рівнів цієї сформованості, та зменшення кількості респондентів, які за результатами констатувального етапу експерименту були віднесені нами до низького рівня. У контрольній групі суттєві позитивні зрушення в загальній динаміці рівнів сформованості основ культури спілкування дітей 5–7 років від початку формувального етапу експерименту до його завершення не зафіксовані.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшої розробки потребують питання, пов'язані з розширенням меж дослідження на інші вікові категорії дітей, які навчаються у НВК „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”, винайдення можливостей забезпечення наступності між дошкільними та загальноосвітніми навчальними закладами, що функціонують окремо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Дуброва О. М. Культура спілкування особистості: сутність поняття / О. М. Дуброва // Теоретико-методичні засади виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Ін-ту проблем виховання АПН України. – К., 2009. – Кн. 1, вип. 13. – С. 78–86.

2. Дуброва О. М. Рівні сформованості у дітей 5–7 років культури спілкування: результати констатувального етапу експерименту / О. М. Дуброва // Теоретико-методичні засади виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Ін-ту проблем виховання НАПН України. – К., 2010. – Кн. 2, вип. 14. – С. 247–255.

3. Дуброва О. М. Педагогічні умови формування у дітей 5–7 років культури спілкування в умовах НВК „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” / О. М. Дуброва // Теоретико-методичні засади виховання дітей та учнівської молоді :

зб. наук. пр. Ін-ту проблем виховання НАПН України. – К., 2011. – Кн. 2, вип. 15. – С. 182–190.

4. Дуброва О. М. Формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років / О. М. Дуброва // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2011. – Вип. 39, ч. 2. – С. 236–243.

5. Дуброва О. М. Теоретичні засади формування основ культури спілкування дітей 5–7 років / О. М. Дуброва // Освіта і управління : наук.-практ. журн. – К., 2012. – Т. 15 (1). – С. 110–115.

6. Дуброва О. М. Використання ігрових методик у процесі формування основ культури спілкування старших дошкільників / О. М. Дуброва // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 40. – С. 33–40.

7. Дуброва О. Н. Родители как активные участники формирования культуры общения детей 5–7 лет / О. Н. Дуброва // Педагогические науки. – М. : Супутник, 2013. – № 1. – С. 37–41.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Дуброва О. М. Виховання культури спілкування старших дошкільників у комплексі „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” / О. М. Дуброва // Реалізація наступності дошкільної і початкової освіти : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. / редкол.: К. І. Волинець, Г. Г. Кондратенко, Н. В. Кудикіна [та ін.] – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2009. – С. 142–145.

9. Дуброва О. М. Фасилітація в сфері образования / О. М. Дуброва // Актуальні проблеми і перспективи розвитку вищої освіти в Україні : зб. матеріалів П'ятої наук.-практ. конф. / Соціально-педагогічний інститут „Педагогічна академія”, Кіровоградський ін-т комерції. – Кіровоград, 2005. – С. 31–32.

10. Дуброва О. М. Гуманізація и гуманітаризація образования / О. М. Дуброва // Актуальні проблеми і перспективи розвитку вищої освіти в Україні : зб. матеріалів Шостої наук.-практ. конф. / Соціально-педагогічний інститут „Педагогічна академія”, Кіровоградський інститут комерції. – Кіровоград, 2006. – С. 35–38.

11. Дуброва О. М. Соціально-психологічні особливості взаєморозуміння та комунікативних навичок батьків і дітей / О. М. Дуброва // Виховання та розвиток дітей в прийомних сім'ях : зб. матеріалів I Всеукр. наук.-практ. конф. / Кіровоградський ін-т регіонального управління та економіки, Кіровоградський наук.-практ. навч.-ресурсний центр „Екологія сім'ї”. – Кіровоград, 2007. – С. 68–70.

12. Дуброва О. М. Комунікативна компетентність учителя як одна з умов гуманізації процесу навчання та виховання / О. М. Дуброва // Проблеми та перспективи вищої школи : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. / Кіровоградський ін-т регіонального управління та економіки. – Кіровоград, 2007. – С. 49–52.

13. Дуброва О. М. Гра як ведучий вид діяльності у дошкільному дитинстві / О. М. Дуброва // Актуальні проблеми і перспективи розвитку вищої освіти в Україні : зб. матеріалів Восьмої наук.-практ. конф. / Соціально-педагогічний інститут „Педагогічна академія”, Кіровоградський ін-т комерції. – Кіровоград, 2008. – С. 15–16.

14. Дуброва О. М. Методика формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років в умовах НВК / О. М. Дуброва // Сучасний виховний процес : сутність та інноваційний потенціал : матеріали звітної наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України (за 2011 р.) / [за ред.: О. В. Сухомлинської, І. Д. Бега та ін.]. – Івано-Франківськ : Типовіт, 2012. – Вип. 2. – С. 278–281.

15. Дуброва О. Н. Воспитание культуры общения детей 5–7 лет / О. Н. Дуброва // Направления развития воспитания в контексте реализации инициативы „Наша новая школа” : материалы Междунар. науч.-практ. конф., 28–29 марта 2013 г. / [под ред.: Н. Е. Щурковой, М. И. Мухина]. – М. : АРКТИ, 2013. – С. 210–213.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дисертації

16. Дуброва О. М. Формування основ культури спілкування молодших школярів : метод. посіб. для вчителів та вихователів початкової школи / О. М. Дуброва. – Кіровоград : Вид-во КЛА НАУ, 2013. – 88 с.

17. Дуброва О. М. Формування основ культури спілкування старших дошкільників : метод. посіб. для вихователів дошкільних навчальних закладів / О. М. Дуброва. – Кіровоград : Вид-во КЛА НАУ, 2013. – 96 с.

18. Дуброва В. Допоможемо батькам – допоможемо дітям: Робота з батьками: теоретич. аспекти проблеми виховання батьків / В. Дуброва // Палітра педагога. – 1998. – № 1. – С. 28–31.

АНОТАЦІЇ

Дуброва О. М. Формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років в умовах навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2014.

У дисертації наведено теоретичне обґрунтування і практичне вирішення актуальної проблеми – формування основ культури спілкування дітей 5–7 років в умовах навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”.

Розкрито сутність поняття „культура спілкування”, уточнено зміст культури спілкування стосовно дітей 5–7 років. Визначено структурні компоненти культури спілкування, розроблено критерії і показники її сформованості, виявлено рівні сформованості основ культури спілкування у дітей 5–7 років.

Обґрунтовано педагогічні умови формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років в умовах навчально-виховного комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”: підготовка вихователів дошкільної ланки та вчителів 1-х класів, які працюють у навчально-виховному комплексі, до формування в дітей та учнів-першокласників основ культури спілкування, застосування у відносинах з дітьми діалогічного стилю спілкування; дотримання наступності в організації виховної роботи із старшими дошкільниками та учнями-першокласниками, її змісті, формах і методах з метою забезпечення розширення і поглиблення знань, цінностей і комунікативних умінь при переході від дошкільної ланки до шкільної; підвищення

педагогічної культури батьків як активних учасників роботи педагогів з формування основ культури спілкування у дітей 5–7 років.

Ключові слова: основи культури спілкування, діти 5–7 років, навчально-виховний комплекс „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”, педагогічні умови.

Дуброва О. Н. Формирование основ культуры общения у детей 5–7 лет в условиях учебно-воспитательного комплекса „дошкольное образовательное заведение – начальная школа”. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины, Умань, 2014.

В диссертации представлено теоретическое обоснование и практическое решение актуальной проблемы – формирование основ культуры общения у детей 5–7 лет в условиях учебно-воспитательного комплекса „дошкольное образовательное учреждение – начальная школа”.

На основе анализа научных источников установлено, что общение занимает ведущее место среди факторов развития личности, ибо в общении и через общение человек проявляется как личность, осознает важность своей жизни, свою самооценку и значение. В психологической науке существуют различные подходы к рассмотрению сущности общения: как формы совместной деятельности людей (общение выступает вторичным относительно деятельности, подчиняется ей), разделение общения и деятельности, рассмотрение их как отдельных, но связанных между собой аспектов жизнедеятельности человека, как самостоятельной категории, которая обладает самооценкой и является не только средством, но и целью (каждый из партнеров – активный субъект процесса общения).

Установлено, что учебно-воспитательный комплекс – это учебное заведение, которое обеспечивает реализацию права детей на получение дошкольного и общего среднего образования. Педагогическая эффективность комплекса «детский сад – школа» состоит в том, что тут создаются благоприятные условия для интеграции воспитательных возможностей дошкольного звена образования и начальной школы, соблюдается преемственности между ними.

Уточнена сущность понятия „культура общения” как сложного личностного образования, которое включает знание этических норм и правил межличностного взаимодействия и общения, положительное эмоциональное отношение к этим процессам и умение их самостоятельно конструктивно реализовывать.

Определены структурные компоненты культуры общения: когнитивный, эмоционально-ценностный и поведенческий; критерии (знания и представления детей об этических нормах – правилах, которые нужно соблюдать во время общения в различных ситуациях; эмоциональное отношение детей к общению с другими людьми; умения соблюдать этические нормы, выразить адекватное эмоциональное отношение к ним и самому процессу общения), показатели (знание слов приветствия, прощания, благодарности, извинения, просьбы, обращения и отказа; знание способов применения этических норм в процессе общения; характер отношения к самому акту общения; стремление общаться на основе этических норм;

умение применять вербальные и невербальные способы общения в различных жизненных ситуациях; умение слушать и слышать собеседника; умение адекватно реагировать на информацию, которая поступает от собеседника, на его вербальные и невербальные действия) и урони (высокий, средний, низкий) ее сформированности.

Разработаны и обоснованы педагогические условия формирования у детей 5–7 лет основ культуры общения: подготовка воспитателей дошкольного звена и учителей 1-х классов, которые работают в учебно-воспитательном комплексе, к формированию у детей и учащихся-первоклассников основ культуры общения, применению в отношениях с детьми диалогического стиля общения; соблюдение преемственности в организации воспитательной работы со старшими дошкольниками и учащимися-первоклассниками, ее содержании, формах и методах с целью обеспечения расширения и углубления знаний, ценностей и коммуникативных учений при переходе от дошкольного звена к школьному; повышение педагогической культуры родителей как активных участников работы педагогов по формированию у детей 5–7 лет основ культуры общения.

Подготовка педагогов учебно-воспитательного комплекса „дошкольное образовательное заведение – начальная школа” проводилась в рамках разработанной программы семинара „Подготовка педагога к формированию у детей 5–7 лет основ культуры общения”.

Установлено, что эффективными формами и методами этой работы являются беседы, групповая работа, выполнение творческих заданий, ведение „Дневника наблюдений”.

Наиболее эффективными формами и методами воспитательной работы оказались: наглядные методы (видеоролики, мультфильмы, фотографии, плакаты); словесные методы (беседы – этическая, вступительная, итоговая; чтение (слушание) произведений художественной литературы – рассказов, сказок, стихотворений; обсуждение поговорок и присказок; изучение скороговорок); практические методы (игры, игровые упражнения, решение проблемных ситуаций, рисование, инсценировки; моделирование и проигрывание ситуаций общения; рассказы детей, придумывание сказок, создание коллажей).

Повышение педагогической культуры родителей обеспечивалось внедрением программы „Учимся общаться с ребенком”. Основными формами работы, которые подтвердили свою эффективность, оказались: тематические родительские собрания, педагогические чтения, тренинговые занятия, индивидуальные и групповые тематические консультации, выполнение родителями „домашних заданий”, привлечение их к участию в воспитательной работе учебно-воспитательного комплекса.

Экспериментальная проверка педагогических условий показала, что их реализация обеспечивает положительную динамику уровней сформированности основ культуры общения детей 5–7 лет экспериментальной группы от начала формирующего этапа эксперимента до его завершения.

Ключевые слова: основы культуры общения, дети 5–7 лет, учебно-воспитательный комплекс „дошкольное образовательное заведение – начальная школа”, педагогические условия.

Dubrova O. M. Forming the bases of culture of intercourse of 5–7 years children in the conditions of educational-upbringing complex „preschool educational establishment – initial school”. – On rights for a manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of pedagogical sciences in speciality 13.00.07 – theory and methods of upbringing. – Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University Uman, 2014.

In dissertation a theoretical ground and practical decision of issue the problem of forming the bases of culture of intercourse of 5–7 years children in the conditions of educational-upbringing the complex „preschool educational establishment – initial school” are resulted. Essence of concept „culture of intercourse” is exposed, maintenance of culture of intercourse is specified in relation to children of 5–7 years. Structural components of culture of intercourse, criteria and indexes of its formation are developed, the levels of formed the bases of culture of intercourse of 5–7 years children found out.

The pedagogical terms of forming the bases of culture of intercourse of 5–7 years children in the conditions of educational-upbringing complex „preschool educational establishment – initial school” grounded: preparation of teachers of preschool link and teachers of 1-th classes, which work in to educational- upbringing complex, to forming bases of culture of intercourse of children and first-class schoolchildren, to use in relationships with the children the dialogic style of intercourse; to observance the following in organization of educate work with senior under-fives and first-class schoolchildren, its maintenance, forms and methods with the purpose to providing expansion and deepening of knowledges, values and communicative abilities in the process of transition from a preschool link to school; increase of pedagogical culture of parents as active participants of teachers; work of forming the bases of culture of intercourse of 5–7 years children.

Key words: bases of culture of intercourse, children of 5–7 years, educational-upbringing complex „preschool educational establishment – initial school”, pedagogical terms.

Підписано до друку 21.01.2014 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 5.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit@mail.ru
Сайт: nsvit.cc.ua